

Mándy Stefánia

ORSZÁG LILI ÉS A NYUGATI FAL*

Ország Lili szívós kereső volt. Aki ismerte, jól láthatta, hogy végső soron az ösztöneire bízta, mit keres. Hatalmas diszkrepancia legyőzésére vállalkozott ezzel, mert az ösztönt a cél irányítja ugyan, de nem ismerheti a végcél. Így az információk sorát Ország Lilinél váratlan inspirációs impulzusok helyettesítették. Egy bizonyos fajta — elsősorban tudattalan fényforrásból fakadó — megvilágosodás. Emberi és művészi létének egységét vegyelemezve jól érezhető: ennek az életműnek legsajátosabb mozzanata, hogy van benne egy rejtett, meghatározhatatlan pont; hogy valami felfejthetetlen titka van.

Egész alkotói magatartását egyetlen sejtés hatotta át. Sejtés alatt itt nem valamiféle kódos sejtelmet értve, sokkal inkább egy távoli problémavilág vonzóerejét. Ilyen módon a fokozatos kibontakozás egymást követő fázisaiban maga a keresés vált céllá. Ő, aki többféle értelemben is Kafka világhoz érezte közel magát, egy szempontból minden bizonnyal rokon irányba igyekezett. „Mi — írja Franz Kafka — elhomályosult földi szemmel nézve, egy hosszú alagútban megrekedt vonat szerencsétlenül járt utasainak helyzetébe kerültünk, méghozzá egy olyan ponton megrekedve, ahonnan a kezdet világossága már nem látszik, az út vége pedig olyan távolról pislákol csupán, hogy tekintetünk, minduntalan keresve azt, folyvást elveszti szem elől, miközben kezdet és vég egyaránt bizonytalan.

Ország Lilinek is hasonlóan fojtogató élményei lehettek sorsának alagútjában, s ösztönösen közelítő sejtései a megismerhető léttartalmakról, amelyeknek feltárására indult. Nem tér- és időbeli tartalmakra gondolok, hanem arra a fiktív univerzumra, amelynek rétegei közé préselődve véste ki a maga művészi lehetőségei szabta vajatokat. Ez a fiktív univerzum rettenetesen nyomasztó méreteivel nyugtázta le. A folytonos légszomj valószínűleg nagyobb erőfeszítésre kényszerítette, mint ami az alkotókra általában — körünkben és minden korokban — jellemző. Épp ezért ki kellett dolgoznia egy olyan munkamódszert, amely először is: lehetővé tette számára, hogy levegőhöz jusson — másodsor pedig lélegztételének ritmusát hibátlan össz-

* Ország Lili festőművész, született 1926-ban Ungváron, meghalt 1978 októberében, Budapesten.

hangba kellett hoznia alkotómunkájának ritmusával. Így nem adatott számára egy pillanatnyi megállás sem a fulladás veszélye nélkül.

Jól követhettük például ezt a maga diktálta létritmust olyankor, amikor egy-egy periódus lezáródása után megmutatta dolgait. El nem felejthető szertartás. A fal mellé támasztva a végignézendő anyag. Ő pedig mindig ugyanazzal a mozdulattal nyúlt a soron következő kép után. Lehajolt, fel-emelte és elénk állította a falon végigfutó tartólécra. Szótlanul várt, amíg néztük, aztán a maga szokott ritmusának tempójában levette a képet, letette a másik fal mellé és újból lehajolt, hogy felemelje a következőt. Zavartalan művészi lélegzetvételét ilyenkor nem szakította meg semmilyen külső mozzanat. Mintegy álomban, mégis teljes tudatossággal zajlott a mindenkori ceremónia. Rendkívül érdekelte a rezonancia és minden utólagos hozzászólás. De az is jól érezhető volt, hogy *lényegében* semmi nem fogja megváltoztatni alkotómunkájának útját és ritmusát.

A rejtett pontot itt kéne keresni. És éppen itt található meg legkevésbé. A légszomjat oldó — akár warringeri módon is értelmezhető — ritmika belső egyensúlyozó rezdülései óriási ívben kerülnek meg azt, amit egyensúlyoznia kell. A titok a létrés rétegei közt húzódik meg. A sejtés problematikája itt feszül a lélek erőterében.

Az első, nagyon is jelentős, szürrealista periódus tár fel legtöbbet abból, amit a fokozatosan absztrahálódó életmű egyre inkább elfed majd. Nem azért, mert a tudatalatti itt nyilatkozik meg a legközvetlenebbül, hanem azért, mert ez éppen a legtudatosabb periódus. Az önismeret még egybeesik az egyetemes megismerés törekvéssel.

Később Ország Lili bejárja fiktív univerzumát és múltban-jövőben bolyongva, hatalmas indarendszerrel hálózza be önmagát. Hogy mekkora rendszer ez, és hányféle szakasza van, azt így hamarjában fel sem tudjuk mérni, hiszen míg sokan úgy vélik, hogy az egész életművet ismerik, nagyon jól tudjuk, hogy nem így van. A nagy táblaképek, a hétrészes rekviem, a kaligrafikus betűfalak, a soktagú ikonosztázok és végül a piramisok atmoszféráját idéző labirintus-folyosók nem adnak hiánytalan képet Ország Lili művészetéről. (Csak egyetlen példa: a halálát követő első és mindeddig egyedüli nagy retrospektív kiállításról hiányoztak többek között azok a bulgáriai utazásai idején készült kis alakú, még nagyon fontos fázist képviselő ikonok, amelyeknek hosszú sorát egyforma méretű galuskaszaggató deszkalapokra festette.)

Ha majd valamennyi mű és sorsmozzanat ismeretében, teljes kutató apparátussal hozzálát valaki az életmű értelmezéséhez, sok minden megvilágosodhat, de aligha valószínű, hogy többet tudhatunk meg az elején exponált rejtett pontról. Talán csak a szerteágazó formásűrűségben nyílnak majd új meg új tisztások, ahol a szem széttekinthet. Maga a lényeg azonban, Ország Lili létének és művészetének lényege továbbra is rejtve marad a kutató pillantás elől. Akik ismerték sajátos megérzéseit, furcsa álmait, írásfejtéseit és azt a szomjasan ránk nyíló kérdést a szemében, azoknak érteniük kell, hogy miközben másokról, lényekről és világokról ennyit tudott, fájdalmas érzékenységgel mindig a másiktól várta a választ: de ki vagyok én?

Jó harminc év előtt, amikor megismertem, ez a kérdés még kevésbé volt explicit. Ókeleti profil és a tartás, a mozgás rendje — többször is hallhatott akkor magáról ilyesmit. Arcának szép zárt kövonalát aztán még jellegzete-

sebbe tette a sötét festékekkel mintegy rituálisan kontúrozott szempár. Így később, évek múltán, ahogy a kérdés belül fokozatosan mélyült, már meg lehetett figyelni a kérdező arcon a válaszáadás határozottabb kísérleteit. Igen, ez a nem mérhető érzékenységgel rezdülő nemes fiziognómia olyan vonásokat öltött magára, melyekkel öntudatlanul kiforrott, zárt karaktert kapott.

A szürrealizmus mutatójáa eltűnik a vásznról. Nincsenek többé nyilak, kérdőjelek. A nagy téglafal előtt álló kislány belevész a falba és egymás után tűnnek el egy titokzatos álmvilág jelenései. A kérdéstől lenyűgözött, fátyolos fejű asszony mögött bezárul és mind magasabbra tornyosul a hideg, közönyös téglavilág (1956).

De az üres falakat be kell újra népesíteni. A sokrétű történelem korszakaiban bolyongó Ország Lili valójában a prágai zsidó temető kövei közt talált tovább vezető ösvényt, s ekkor indult ismerős, majd ismeretlen múltakat fűrkésző útjára (1960). S talán ezzel függ össze az is, hogy első külföldi kiállítása a biblia földjén, Izraelben volt, 1966-ban. A helyszín maga egy ideig döntően hat további képírására. A következő években keletkeznek a felfedezés erejével alakított dinamikus, olykor drámai viharzású héber kalligráfiák. Saját legkonkrétabb életrajzi adatai nyújtanak tehát többféle indexet is ahhoz, hogy merre tartott.

Hiszen kijelölt útját sajátos inspirációja révén maga világította meg már elég korán (1955) a falra mutató, fekete árnyú nőalak gesztusával. Valami már akkor azt súgta neki, hogy nem a fal a legfontosabb, hanem az, amit elfed. A gesztus persze sokértelmű. De ha Ország Lili beleérző képességére és kibontakozó kultikus művészetére, múltat és jelent örökítő nagy táblaképeire gondolunk, nem kerülhet el a krematóriumfal rettenete, majd a valaha lerombolt jeruzsálemi szentély immár mementóként fennmaradt s az idők folyamán annyiféle ábrával elborított Nyugati Fala jelenik meg képzeletünkben. A siratófal mögött pedig, a már láthatatlan legbelső szentély közepén ott áll a szertartást végző főpap, díszes ornátusában, amely a maga szakrális szimbólumaival az egész kozmoszt jelképezi.

Ország Lili falai bővelkednek szakrális szimbólumokban, és természetes, hogy a számtalan archaikus jelrendszer mellett oly hamar eljutott a számára közvetlenül adott kalligrafikus zsidó jelvilághoz, a héber íráshoz. Itt válik megint érthetővé, miért vonzódott annyira Kafkához. „... Én vagyok a legnagyobb zsidó a nyugatiak közül — írja Kafka —, ami hangsúlyosabban kifejezve azt jelenti, hogy nem adatott számomra egyetlen nyugodt pillanat, semmit nem kaptam ajándékba, mindent nekem magamnak kellett meghódítanom, nemcsak a jelent és a jövőt, hanem még a múltat is, amit mindenki más tán csak úgy magával hozott, azt is ki kellett vívnom magamnak.”

Sokféle múltat megjárta élete során Ország Lili is; ezekről vallanak az ikonos alakok, archaikus arcok, a pompeji faltöredékek, különféle ismert és ismeretlen jelrendszerek, s így éppen az élő múltat idéző héber kalligráfia. Aztán mindezt egyidejűvé teszik a tér-idő áthatások, a szimultaneitás új kompozíciós rendje, majd a hosszan alakított labirintus szintetikus építkezés architektúrája (1974—78). S ez a roppant feszültségű absztrakciós vonulat már nagyon magasan boltozódik a valaha kérdező fölé: a személyes létet elfedő, majd egyre növekvő szín-falak sok mindent elbeszélnek egy szenvedélyes empátiával átélt múltrol. Mind távolibb rétegek tárulnak fel, mind bonyolultabb mítikus járatok hálózák körül a már-már elvéthetetlenül rej-

tett pontot. A monumentummá nőtt, végtelennek ígérkező labirintusban fokról fokra felszívódik a szubjektum, szublimálódik a személyes mozzanat.

Ország Lili nem akarta soha megfejteni azoknak az ősi városoknak, elszüllyedt kultúráknak konkrét szerkezetét, elemi mozgató erőit, létrejöttük titkát. Pontosabban: nem megjeleníteni akarta ezeket a korokat és emlékeket, hanem megidézni. Hiszen a rengeteg mezopotámiai, kopt, ógörög vagy éppen héber írásjel nem közölt számára közvetlenül megfejthető tartalmakat. Az ősi írások rejtelmes szimbolikájának hangulata, atmoszférateremtő környezete érdekelte; formai mozzanataik, furcsa jelviláguk, egy vagy több múlt jellegzetes maradványai új meg új képzettársításokra vezették. Rejtjelektől homályló folyosóiban jól érezhető, hogy éppen a titok vonzotta, a megfejthetetlen. A diszkrepanciát töltötte ki, amely a kérdező eleven élet és az idő szakadékait elfedő köfalak között feszül. A múlandóról akart örök tanúbizonyságot, miközben az örökről a törvényszerűségeket szakadatlanul kinyilatkoztató alkotó mozdulat tanúskodik. A titok tehát ott lapul a művész és a mű között, az óriási falfelületekkel körülvárt térben, a meg-megállított időben. Tünt kultúrák felfejteten jelbeszéde nagyszerű hasonlat a megválaszolatlan kérdésről: de ki vagyok én?

Hatalmas utat tett hát Ország Lili és így érkezett a labirintushoz. Egészen odáig még minden jel és rejtjel visszautalhat a jelenre. De ő végül is a labirintus útvesztőjében kereste a centrumot. A kérdés az: miközben megvilágította képzeletének falait, mennyiben jutott módja és ideje arra, hogy átvilágítsa önmagát. És éppen ebből a kérdésből fakad monumentálisan záruló életművének fényekkel átszőtt, de még mindig feloldást kereső tragikuma. Úgy tűnik: ha Ország Lili folytathatta volna művészi pályáját, utóbb rátalált volna az oldás legszemélyesebb belső eszközeire. Korábbi képvilágának valamilyen más, ismeretlen dimenziójában találkozott volna önmagával. Végigjárva labirintusát, s kiérve belőle — vagy más megfogalmazásban: centrumába jutva — a személyes út síkján rátalált volna saját drámájának és az egyetemes valóság drámájának kereszteződési pontjára. Kivételes tehetsége még olyan lehetőségeket tartogatott számára, amelyeknek megvalósítására csak a legnagyobbak képesek. Hová, milyen feloldó centrumhoz kellett volna eljutnia, ha kikerül a homályló labirintusból, vagy — korábbi metaforánkkal élve — az ugyancsak labirintisztikus karkai alagútból? A legHITELESEBB fényforrásra, létének legbelső centrumára gondolok: Ország Lili lényének és lényegének így is sok falat átsugárzó fényére, a benne rejtőző én eredendő szikrájára.